

Schiller Erzsébet

A NYUGAT ELSŐ SZÁMA

„(Nyugat.) Ezen a címen Ignotus főszerkesztésében, Fenyő Miksa és Osvát Géza szerkesztésében kéthetenként megjelenő folyóirat indult meg. Az első szám tartalmas, magas irodalmi színvonalon áll; a szerkesztőkön kívül Elek Artur, Jób Dániel, Lengyel Géza, Ady Endre, Szini Gyula, Révész Béla, Szász Zoltán, Kemény Simon, Gellért Oszkár, Bródy Miksa, Csáth Géza nevével találkozunk, akik a novellák, versek, irodalmi cikkek és kritikák érdekesen összeállított sorozatával szolgálnak. Egyes szám ára 1 korona. Szerkesztőség Sajó u. 5a.”¹ Ez volt az első tudósítás a *Nyugat* megszületéséről – egyetlenegy méltatlan tollhibával. Most a harminchárom évet élt, létével sok vihart kavart, de a köztudatban mindenképpen legendásként számon tartott folyóirat századik születésnapját ünnepeljük. Legendához méltó körülmény a születés ideje körüli bizonytalanság: a lap január elsejei dátummal, de – mint azt a *Pesti Hírlap* fenti írása is valószínűsíti – valójában 1907 karácsonya táján jött ki a nyomdából.²

Ez az első szám irodalomtörténeti kultuszunk részének is tekinthető, abban az értelemben feltétlenül, hogy valami legendás, nagyszabású jelenségnek a kezdete. Ebben az esetben a XX. századi magyar irodalom legjelentősebb folyóiratának, egy olyan folyóiratnak, amelynek például azt is megengedhette az irodalomtörténet, hogy egy korszakot nevezzen el róla – a „*Nyugat*-korszak” időhatárai nem esnek egybe a lap megjelenésének idejével. Mindemellett indulásakor – mai irodalomtörténeti elképzelésünkhöz hasonlóan – fél éven át valaminek a folytatásaként határozta meg magát: „*A Figyelő új folyama*” – állt a címlapon. Alatta pedig: *Főszerkesztő: Ignotus, szerkesztők: Fenyő Miksa és Osvát Ernő*. És ott olvasható a szám tartalomjegyzéke is. A másolás és az újraolvasás, újramormolás is bizonyos mértékben kultikus tevékenység, álljon tehát itt is: *Ignotus: Kelet népe*. – *Elek Artur: Arturo Graf*. – *Jób Dániel: Hajnali madarak* (novella). – *Lengyel Géza: Tárlatok és képraktárak*. – *Ady Endre: A magyar Pimodan*. – *Szini Gyula: A mese „alkonya”*. – *Révész Béla: A völgyben* (novella). – *Szász Zoltán: Sully Prudhomme*. – *Ady Endre, Kemény Simon, Ignotus: Versek*. – *Greiner Jenő: A modern banküzletről*.

Figyelő: Szini Gyula: Trilibi (Fenyő Miksa); Szabolcska Mihály: A magam ösvényén (Gellért Oszkár); Kosztolányi Dezső: Négy fal között (Fröhlichné Kaffka Margit); Arany János egy kiadatlan levele (Fenyő Miksa); Amatőrök. Téli kiállítás (Lengyel Géza). A Vigaszínházról (Bródy Miksa); „A dada” (Ignotus); Éjszakai esztétizálás (Csáth Géza). Gondolatok (Gellért Oszkár).

A tartalomjegyzéket követően a megjegyzés: „*A címlapon reprodukált érem Beck Ö. Fülöp műve*.” Alatta a *Nyugat* folyóiratot és kiadványait mindvégig díszítő Mikes-plakett: a bal kezével az asztalára könyöklő, jobb kezében tollat tartó, egyszerre a papír fölé hajló és a távolba révedő kuruc alakjával.

Azok számára, akik kézbe vették ezt a régi-új lapot – 1908 januárjában nem lehetek túlságosan sokan –, a szerkesztők közül Ignotus, a szerzők közül ugyancsak ő és Ady lehetett a legismerősebb név. A *Nyugat* elődjeiként számon tartott folyóiratokban a *Nyugat* három szerkesztője nem dolgozott együtt. Az irodalmi lapokat olvasók számára Fenyő és Osvát neve szintén nem volt ismeretlen (még ha ennek kicsit ellent is mond a *Pesti Hírlap* idézett névtévesztése), Fenyő rendszeres szerzője volt Osvát lapjai-

nak. A rövid életű *Szerdában* – amelyet a részben Osvát szerkesztette *Magyar Génius* és az egyedül Osvát neve alatt megjelenő *Figyelő* mellett szintén „a *Nyugatot* előkészítő folyóiratok” között tart számon lassan szintén száz éve az irodalomtörténet – Ignotusnak, a lap egyik elindítójának számos írása jelent meg, Fenyő is írt bele, de itt Osvát egyáltalán nem volt jelen. Az évekig tartó lapalapítási kísérletek után a *Nyugat* megmaradásának valószínűleg az volt az egyik titka, hogy ez a három, egymástól eltérő, de egymást jól kiegészítő habitusú, ambíciójú és különböző irodalmi múlttal rendelkező ember együtt képviselte a folyóiratot. Szerepüket a lapnál a legtöbben úgy jellemzik, hogy a fiatalok körében kritikáinak, polémiáinak, a nála ifjabb írók melletti kiállásának köszönhetően rendkívül népszerű Ignotus a főszerkesztői pozícióval formálisan is vállalta a „vezérséget”, Fenyő volt a harcias, a lap védelmében mindenre kész vitázó, a valódi szerkesztői munkát pedig Osvát Ernő végezte („abszolút szerkesztő” – írja Schöpflin).³ Így oszlottak meg a szerepek már az első számtól. Ignotus Juhász Gyulának szóló levelében 1908. január 3-án ezt írja: „*Igen tisztelt Uram, verseit átadtam Osvátnak, ki a Nyugat teljes hatalmú szerkesztője...*”⁴ Füst Milán szerint Osvát Ignotusszal is átiratta a *Nyugat* első szövegét.⁵ Ignotus huszonkét évvel később, miután Osvát halálát követően az új szerkesztők, Babits és Móricz levették a nevét a címlapról, tízévi távolléte után „megfosztották” főszerkesztői rangjától, sértődött írásában is a tényleges szerkesztést Osvátnak tulajdonítja, és úgy látja, hogy a lap szellemiségét viszont az ő neve fémjelezte. „*A Nyugatot tulajdonképp Osvát, Fenyő Miksa és én alapítottuk volt.*” Szerkesztőtársainak korábbi lapjairól szólva ezt írja: Osvát, Gellért Oszkár, Fenyő Miksa, Kovács Jenő „*elébb magukhoz váltottak egy halódó hetilapot, a Magyar Geniust, majd Figyelő néven szemlét indítottak, mely, visszanézve most már meglátszik: előfutója volt a Nyugatnak*”.⁶

A lapjuknak viszonylag hamar kultuszt teremtő nyugatosok ambivalensen viszonyultak az első számhoz – bár ambivalenciájuknak láthatóan nem voltak tudatában. Schöpflin Aladár leszögezi: „*A Nyugat első száma nem sokat mutatott abból a jelentőségéből, amelyre az irodalom váratlan fordulata később juttatta.*”⁷ Ugyanakkor irodalomtörténetében a *Nyugat* indulásának szánt fejezetben hosszasan idéz a lap nyitó írásából, Ignotus KELET NÉPÉ-ből, és felsorolja az első szám írásait, némelyikhez rövid megjegyzést is fűzve, majd bebizonyítja, hogy mégiscsak jelentős kérdések derültek ki ebből az összeállításból: „*Ez a szándékosan kommunikéskzerűen fogalmazott felsorolás is elárul valamit a folyóirat céljairól: legalább annyit, hogy bátran és függetlenül hozzá mer nyúlni vitás kérdésekhez, és komolyan veszi az irodalmat. Ignotus bevezető cikkén kívül különösen két kisebb cikk árulja el, hogy nem fogadják el az irodalmi életben megállapított tekintélyelvet. Gellért Oszkár Szabolcskában az érzelmi elmélyülést, a költészetben való végső feloldódást hiányolja, »szépen dalol, de kár; hogy értelem és ritmus nélkül hullatja el immár hatodik, szörnyen hullámozó színvonalú kötetét«. Fenyő egy akadémikus tekintélyt támad meg olyan független szellemben, mely akkor ritkaságszámba ment. Ezek az írók fiatalok voltak még, nem voltak olyan irodalmi vagy társadalmi kapcsolataik, melyek bénították volna szólásszabadságukat, a saját képükre teremtett orgánumban írtak, módjukban volt merésznek lenni. Egyikük sem volt még Ignotuson kívül harmincéves, friss volt bennük az, ami az irodalomhoz vezette őket: az írás szentségébe vetett hit.*”

Fenyő Miksa visszaemlékezéseit az emigrációban írta, sok mindent emlékezetből kényserült feljegyezni, ráadásul több évtized távlatából, így filológiai pontosságot nem kérhetünk rajta számon, de benyomásait, érzelmi emlékeit annál értékesebbnek, hitelesebbnek tarthatjuk. Az első számot szinte minden – általa hiányosan és egy tévedéssel⁸ felsorolt – darabjával forradalminak tartja. Legfőképpen és legelsősorban a „bevezető cikket”. A KELET NÉPE „*a Nyugat hitvallása: az irodalom kapujára kiszögezett pon-*

tozatok. Ha egy szokatlan igazság hirdetése rebellió, akkor ez rebellis írás volt. És rebellis írás Ady Endre Magyar Pimodánja. [...] Tas Péter – Ady alteregója »az alkohollal, érzésekkel és versekkel élő ember, a szeszélyes impulziók szeszélyes beteg akrobatája« lázadoz, nem ökölrázón, még csak nem is borközi állapotban, minden ellen, amit ez a magyar glóbusz valakinek adhat, vagy valakitől megtagadhat. Néha lázadoz, néha rezignál, hárfáját már fölakasztotta, hárfáját már leakasztotta [...]

És forradalmi vers Ady Endre verse: A Sion-hegy alatt, tán az első istenes versei sorozatában. Hit volt benne és hitetlenség, igaz hódolat és gyerek-tiszteletlenség, önmagával való jákobi küzdelem – vers, amilyen tárgyút addig a magyar irodalom nem termelt. Ebből az érzésből szakadtak ki Az Illés szekerén kötet remekjei: Ádám hol vagy?, Imádság háború után, A nagy cethalhoz, Uram, ostorozz meg, Az Isten harsonája, Isten a vigasztalan – úgy veszem észre, hogy az egész kötetet készülök ideírni. [...]

S mi van még e számban? Elek Artúr mutatja be a modern olasz gondolkodót, Arturo Grafot; negyven év múlva, emigrációm első éveiben, éppen Elek írása volt az, ami a Palazzo Venezia műtörténeti könyvtárában Graf műveihez vezérelt – nem volt elveszett idő. A rebellióhoz számított Gellért Oszkár bírálata Szabolcska Mihály verses kötetéről, nemkülönben a kitűnő Csáth Géza éjszakai esztétizálása. Tőlem két rövid cikk, lázadózás nélkül. Az egyik Szini Gyula Trilibi című novellás füzetének recenziója; meleg barátsággal írtam ezekről a finom hangú, pasztellszínekben tartott elbeszélésekről. [...]

A másik cikkem címe: Arany János egy kiadatlan levele volt, s szólt Ferenczi Zoltán akadémiai székfoglaló előadásáról, melyben eldöntötte a kérdést, hogy Petőfi mi volt inkább: a szerelem vagy a hazafiság költője. Ferenczi ezt more geometrico döntötte el: megszámlálta, hogy Petőfi verseiben hányszor fordul elő a »szerelem« szó, s hányszor a »haza« szó – gondolom, a szerelem győzött. Erről írt Arany János levelet Gyulai Pálnak, melyben kifigurázta Ferenczi vállalkozását. [...]

Szándékosan hangoztatom ezt a szót, »rebellió«, mert a Nyugat – nem programatikusan, hanem lényegében – forradalmi lap volt. A gondolatszabadság, mely a Nyugat dogmája volt, vas-kényszerűséggel hozta magával az ideológiai forradalmiságot [...]

A Nyugat első száma első szám volt, mindenki talált benne valamit, ami hiányzott belőle. Tény az, hogy Ignotus beköszöntő cikkével, Ady Endre Pimodánjával és verseivel, fejlődése útja pontosan ki volt rajzolva.⁹

Nehezen rekonstruálható, hogy valójában mennyit mutatott meg a folyóiratból az első szám az első olvasóknak. A korabeli olvasói benyomásokról nem sok forrásunk van. Az első komoly híradás ugyanakkor sokatmondó: Juhász Gyula a Szeged és Vidékében 1907. december 29-én megjelent NYUGAT FELÉ című cikke (a másik bizonyíték, hogy a lap január 1. előtt került ki a nyomdából) derűlátóan szól „az év művészi és irodalmi termése”-ről, arról, hogy „az ellentét öregek és fiatalok, maradiak és adyak, régiek és újak közt nem oly szédítő, nem oly áthidalhatatlan, mint azt mind a két részről hitték”.¹⁰ A fiatalokat egyre inkább befogadja a Vásárnapi Újság, a Franklin-Társulat és a Budapesti Szemle is. A tudományban, a képzőművészetben egyaránt jó a helyzet. „És éppen most indult meg a Nyugat, a Figyelő és Szerda utóda, a legfinomabb szellemű magyar kritikusnak, Ignotusnak szerkesztésében. Bármily ellenkezéssel fogadják is némelyek, egyre kevesebben ezt a magyar lapot, azt elvitatni nem lehet senkinek, hogy Ignotusék értékes kultúrát jelentenek és értékes kultúrmunkát végeznek. Az igaz, hogy nem csöpög az írásuk a magyarosságtól, az igaz, hogy olcsó hatást nem várnak és nem keltenek, az igaz, hogy még egyelőre inkább bíráltnak és keresnek, mint alkotnak és teremtenek, de az nem az ő hibájuk, hogy mai magyaroknak születtek és hogy a nagy, az isteni Arany és Petőfi után bizony bárdolatlan, bizony gyöngye epigónok vetettek és arattak, tisztelet a kivételeknek!

Már maga az a harcos szellem, az a bátor szókimondás, az a sírvavigadó öntudat, amellyel a Nyugat indul, mutatja, hogy magyar tájon, magyar lelkek csinálják. A mi nemzeti kultúránkat különben is mindig két lényeges dolog jellemezte: lépést tartott a művelt Nyugattal, és kevés hagyományra támaszkodott, minden korban egyéni volt.” A cikk így záródik: „a nemzeti örök energia él, hat, alkot, nem gyöngült, de erősödött, és ha a gazdasági helyzet javul, ha a politika több reménységet ad, a művészet vissza fogja szerezni a régi dicsőséget, és új dicsősége a legelőkelőbb népek sorába állítja újra a szegény nemes magyart!”¹¹ (Az írás derűlátását némileg elhomályosítja, hogy Juhász Gyula következő cikke ugyanabban a lapban három nappal később arról szól, hogy 1907 a gazdasági válság éve volt.)

A Nyugat első száma, az indulás tekintetében, úgy gondolom, nem hagyható figyelmen kívül az „előfutó” – ahogyan Ignotus fogalmaz, aki pedig nem is vett részt annak idején a Figyelő szerkesztésében. A Nyugat a Figyelő új folyama, s az előd öröksége valóban kitapintható az induló lapban. Ha megnézzük közelebbről kapcsolatát, a folytonosságot a feltüntetett folyóiratelőddelel, az eltérések és az esetleges új utak is jobban láthatók: egy korábbi kísérlet megismétlése a Nyugat vagy a korábbi kísérletekről leválasztható, azokból a tanulságokat levonva induló, valóban új lap?

A Nyugat induló száma szerkezetében, külső megjelenésében nem különbözik szembeötlően a Figyelőtől. A lap felépítése, tipográfiája egyértelműen a Figyelő öröksége; a Figyelő címlapgrafikáját és könyvdíszait – ahogy a Nyugat Mikes-plakettjét – Beck Ö. Fülöp készítette. A Figyelő kritikai rovatát is Figyelőnek hívták, és pontosan úgy nézett ki, mint a Nyugat azonos nevű rovata, s a tipográfiája megegyezett az első tizenkét Nyugat-száméval: két hasábban tördelt szöveg, és a középen elhelyezett rovatcím fölött négy kitárt szárnyú madár grafikája – Beck könyvdísz. Ez a tördelés végig megmaradt a Nyugatban, a madarak akkor tűnnek el, mikor a címlapról is leveszik már a lapelőd nevét.

A Figyelőt a szerkesztők nyilvánvalóan nem tekintették bukásnak, hanem inkább hivatkozási alapnak. Ha átfutjuk a Figyelő és az induló Nyugat tartalomjegyzékét, elsőként a hasonlóságok ötlenek szembe. Az elődhez hasonlóan magyar nyelvű szépirodalmi műveket közöl a Nyugat, kritikákat, tanulmányokat magyar és külföldi alkotásokról, szerzőkről, emellett képzőművészeti tárgyú írásokat. Ugyanakkor a Nyugatban a kritikához képest valamivel nagyobb a szépirodalom aránya. Jelentősnek látszik az a különbség is, ahogyan az irodalmon kívüli területekhez közelít a két lap. A Figyelőben is jelentek meg rendszeresen képzőművészeti kritikák, de a Nyugat első számában kitüntetett helyet kap a képzőművészet. A Figyelő rovat előtti utolsó írás témája pedig újdonság: ilyen kizárólagosan közgazdasági tartalmú írást a Figyelő nem tett közzé.

A könnyen értelmezhető Figyelő címhez képest meghökkentő név lehetett a Nyugat. Nem tudjuk, hogyan született az elnevezés – az emlékezők és azok hiánya itt is legedához méltó bizonytalanságban hagyják az utókort. Farkas Lujza, az első Nyugat-történet szerzője úgy tudja, hogy a „Nyugat címét Osvát adta egy szerkesztőségi tanácskozás alkalmával”.¹² Fenyő Miksa, Móricz Miklós kérdésére válaszolva, 1964-ben ezt írta: „A Nyugat cím Osváttól való: illetőleg Osvát jegyzeteiből egy egész sor frappáns címet olvasott fel, és én a Nyugat címet ragadtam meg. Egy ideig még vacilláltunk a Nyugat és a Disputa közt, végül maradt a Nyugat.”¹³ Reichard Piroksa Osvát hagyatékában talált néhány papíron több mint harminc folyóiratcím, a Disputa köztük volt, a Nyugat nem – a cédulák keletkezési ideje megállapíthatatlan.¹⁴

Különösen zavarba ejtő, talányos lehetett az elnevezés azok számára, akik elsőként nyitották ki a lapot, és a címlap után rögtön ezt látták: KELET NÉPE. Véletlen vagy szer-

kesztői koncepció? Az írás helye, szerzője – a lap főszerkesztője – a szokások alapján azt sugallja, hogy egy beköszöntő, programadó írás áll a lap élén. Pontosan körülírható program ugyanakkor nem olvasható ki belőle, a kortársaknak és később se igen sikerült esztétikai, politikai, szerkesztési elveket leszűrni Ignotus írásából. Talán éppen ebben rejlik egyik lényege: azt akarja megmutatni, hogy nincsenek ilyen jól megfogható elvek, az a program, hogy nincs program. Az írás úgy tesz, mintha egy színikritikából nőne ki: egy finn színtársulat budapesti vendégszereplése ürügyén a keletről Európába jött kis népek – a finnt és magyart párhuzamba állítva – kultúrájának helyéről beszél, arról, hogy miképpen talál magára a nagy európai nemzetek körében, anélkül, hogy elvesztené saját nyelvét, hagyományait, hogy milyen morális beállítottsággal találhatja meg szerepét a nagy irodalmak között.

A KELET NÉPE cím nemcsak meghökkentő a *Nyugat* nevű új lap élén, hanem többféle asszociációt is kivált. Nyilvánvalóan utal Széchenyi írására, bár a cikkben nem történik róla említés. De a korabeli olvasó számára valószínűleg felidézte Széchenyi és Kossuth vitáját, Széchenyi munkáját, amelyben Kossuthal vitázik a mérsékeltebb, lassabb iramú reformok érdekében. Hogy az Ignotus-féle KELET NÉPE előtt mégiscsak a *Nyugat* cím áll, tulajdonképpen csak erősíti ezt a reformkori áthallást: abban nem volt vita Kossuth és Széchenyi között, hogy a mindkettőjük által szorgalmazott „*változtatás zsinórmértékűl csak a polgárosodott Nyugat szolgálhat*”.¹⁵ Emellett Kossuth és Széchenyi vitájában, amelyet komoly formában Széchenyi a KELET NÉPE-vel indított, „*egyelőre kimondatlanul – végig ott húzódott a nemzeti-nemzetiségi kérdés*”.¹⁶ Ez a kérdés egyikük esetében sem vizsgálható a demokráciáról, reformokról, nemzetről való gondolkodásuktól függetlenül, mégis – és tegyük most félre ennek nem feltétlenül demokratikus okait – Széchenyi nemzetiségpolitikája türelmesebbnek látszik Kossuthénál. Nem is Széchenyi valóságos indíttatásai, napi politikai befolyásoltsága fontos itt számunkra, hanem az, hogy a század eleji olvasóban felmerülhettek asszociációk a nemzetiségi kérdésre vonatkozóan, amely akkor már több évtizede a magyarországi politika egyik kulcskérdése volt. A korszak folyamatosan napirenden lévő kérdése volt, hogy a magyarországi nemzetiségeknek milyen nyelvű a kultúrája, milyen irányban haladnak. Éppen 1907 nemzetiségi konfliktussal terhes év. Széchenyinél a kelet népe a közeljövőben egymással összefogó szláv népek és a német nép közé ékelt kis nemzetre utal. Ignotusnál jelenti a finnt is, de tulajdonképpen jelenthetne bármely, nyelvében veszélyeztetett kis népet is, ha a keletről jött fajt (értsd: nemzetet) allegóriaként és nem történeti meghatározottságként értelmeznénk. Kelet népének hivatása van, amelynek része a nemzeti megmaradás és az asszimilálás.

Nem értelmezhető-e Ignotus írása a nemzetiségi problémák bevonásával is? A kis népek, a finn és a magyar mellett a „még kisebbek” felé fordulás lehetősége is felvilánc – nem mint feladat, csak mint lehetőség. Az asszimiláció problémátlan voltáról is tanúskodik ez az írás, ahogy az Ignotus beköszöntő írásáért lelkesedő egyéb szövegek is: Ignotus, a német nyelvű *Pester Lloyd*ot szerkesztő Veigelsberg Leó fia a magyar kultúrának – s vele a nemzeti mítosznak – nemcsak része, hanem örökdió is felettte, lapja annak letéteményese. Az autonóm magyar kultúra jelentősége, amely mellett Ignotus kiáll, a század elején magától értetődő volt, ebben a kérdésben nem kerülhetett vitába Ignotus semmilyen magyarországi irodalmi vagy politikai irányzattal. A vita más kérdésekben volt éles. „*A fiatal gárda*” írói „*idegen bálványokat imádnak*”¹⁷ – ilyen és ehhez hasonló vádak érték a modern vagy magát annak tekintő irodalmat még a *Nyugat* megalakulása előtt. A beköszöntő cikknek ezért feladata lehetett az is, hogy a koncer-

vatív gondolkodás és nyelvi megformálás irányából is érthetővé tegye, hogy egyáltalán nem erről van szó, sőt, éppen úgy, mint az „idősek”, a konzervatív oldal, legfontosabb ügyüknek ők is a magyar irodalmat tartják, annak hagyományait a maguk hagyományának tudják, „kelet népe” azonos velük. Nyilvánvaló, hogy ettől az írástól és Ignotus „nyugatos” életművétől igen távol állt a kozmopolitizmus. A nyugatosok részéről nem „taktika volt a nemzeti ideológia, a »faji jelleg« részleges elfogadása az irodalomban – írja Angyalosi Gergely Ignotus kritikai munkásságát vizsgáló tanulmányában. – *Nem egyszerűen azért nem rázták le a nemzeti jelleg jármát, mert akkor semmi esélyük sem lett volna arra, hogy helyet [...] találjanak az akkori magyar szellemi életben. Nem voltak kozmopoliták abban az értelemben, amint azt a konzervatív irodalmi publicisztika próbálta beléjük látni. Miért is lettek volna? A legnagyobb hatású gondolkodók, így pl. Taine, Európa-szerte hangsúlyozták a »race« és a »milieu« meghatározó szerepét...*”¹⁸

Az Ignotus által emlegetett finn színház vendéjátékáról előzetest megjelentető vagy kritikát közlétező lapok mindegyikében kiemelt jelentősége van a finn–magyar rokonságnak, minden írás utal arra, hogy a *rokon* finn nép előadásait láthatja a budapesti közönség. A KELET NÉPÉ-ben felállított párhuzam tehát ebben a vonatkozásban természetes, szinte kötelező. A társulat „a legnagyobb nevű finn drámai művésznővel” (Vásárnapi Újság), „a finnek legnagyobb drámai színésznőjével” (Új Idők), Aalberg Idával, Helsingforsból érkezett. Aalberg Ida már nem először járt Budapesten, és Európa különböző nagyvárosaiban nagy sikerrel vendégszerepelt hosszú évek óta.¹⁹ Az Új Idők rövid kritikájának gondolatmenetét érdemes összevetni Ignotuséval: egyetértenek abban, hogy avittas a társulat játéka, abban is, hogy a finnekre sajátos rokonszenvvel tekint a magyar közönség; döntően eltérnek egymástól ugyanakkor abban, hogy az Új Idők szerzője feltételez valami modern európai hatást, elképzelhetőnek tartja, hogy otthon, a saját köreikben komoly művészetet visznek színpadra a helsingforsiak. „Bécs, Burgtheater 1860 – ezt lehetne megjelölni a finn színészet időpontjául, ahol ma, ezerkilencszázhatvanban tart, ha először nem éppen róluk, a nekünk oly rokonszenves népről volna szó, másodsor: jártunk volna Helzingforsban, s végül harmadsor: ha ezt a bécsi burgstílust, ezt az immár mindennél jobban kompromittált iskolát nem cáfolná le Aalberg Ida. Azt mondanók, hogy sajnáljuk finn rokonainkat, akiknek piktorájuk és zenéjük, amellet, hogy európai, szinte »fejbeverően« mondja, láttatja, érezteti a fajt, szóval erősen nemzeti ízű – sajnáljuk őket, ha színészetük ott áll, azon a nívón, ahogyan a Magyar Színházban mutatkozott. De hát nem mondjuk ezt, mert kétségtelen, mint a nap, oly világos, hogy ezek az ifjú rossz színészek, akik itt nálunk Ibsent retorikus drámaírónak játszották, odahaza sem jók. Kétségtelen, hogy nekik Helzingforsban is van egy új, friss, mai irodalmat mai módon kifejező színészetük, mert ha másként nem volna, úgy Aalberg Ida teljességgel megmagyarázhatatlan valaki, rejtély, rébusz. Kellett, hogy neki előzői legyenek, és folytatói, mert stílszerű színészi környezet, ensemble nélkül ő sem ér, ő sem fejlík odáig, ahová ért.”²⁰ Ignotus – alapvetően hasonló gondolatmenetet követve – mintha nem akarná észrevenni a társulat modern európai jellegét, csak „középszerű” játékról, avittas előadásról számol be. De a rossz finn nemzeti darabban, annak „közepes” előadásában felfedez valami rokont: nem a nyelvrokont, hanem megtalálja benne „kelet népét”, a magyarhoz hasonló indulatokat, hangulatokat – még akkor is, ha mindkét nemzeti színjátszást a francia romantikából eredezteti. („Csak ebből az avittas francia romantikából ne csapna ki olykor olyan levegő, mint a Vörösmarty rossz francia drámáiból.”) Kritikai megjegyzéseiben a ráismerés, a rokonság, a rokon helyzet felismerése menti fel a finn társulatot, ez az a mozzanat, amikor leleplezi ellentétező retorikai fogását, ekkor csap át a szöveg hitvallásba.

Ignotus az ötödik számban cikkének egy félreértett olvasatára reagál.²¹ Korongi Lippich Elek rosszakaratúnak tűnő cikkében nem értette meg a KELET NÉPE retorikáját, ennek következtében támadja Ignotust, pedig nyilvánvalóan hozzá hasonlóan gondolkodik²² – ez Ignotus sértett hangú cikkének egyik tanulsága. A cikk legérdekesebb hozadéka, hogy Ignotus maga összefoglalja beköszöntő írásának tartalmát: „*Most került kezembe a Magyar Iparművészet januári száma, abban Korongi Lippich Elek úrnak a finnekről szóló értekezése s ez értekezésnek következő passzusa: »Egy publicistánk, valami szabadgondolkodó meg is írta most nemrég: »Egészben véve furcsa, hogy ez a kis nép oly súlyt vet arra, hogy a világon legyen. Mit szeret azon a nyelven, mely nem jelent egyebet, mint egy kényelmetlenséggel többet? Mit mond neki a muzsikája, mely nem mond semmit? Mit félt azon a kultúrán, mely halovány leöntés tea a nyugat főzetéből? Mit veszítenek nemcsak a világ, de ő maga is, ha átolvadtnak volna a svédsgébe, vagy elvegyülne abba a nagyszerű tengerbe, melynek vizei fellett a Tolsztojok s a Dosztojevszki lelke lebeg? Igen, igen, ez így van. Érthetetlen erőlködés...«* – Így is gondolkodnak tehát a finnekről nálunk olyanok, kik egyáltalában gondolkodnak róluk. Meg kell azonban nyugtatnom finn barátainkat és testvéreinket afelől, hogy itt ily szuverén göggel mégis kevesen szólnak róluk, talán éppen csak ez az egy. Ránk nézve lenne ördögös baj, ha a tárgybeli ismeretnek és az ideális lendítő elemeknek ily nagy hiányában szenvedő világfelfogás foglalna tért a magyarul gondolkodók között. Egyáltalában nem tudni valamiről... erre kapható a magyar: de váltig nem kapható az afölött való csodálkozásra, hogy miképpen szeretheti egy sokat szenvedett ősnemzet a saját nyelvét, zenéjét és miképpen csügghet a saját kultúráján különösen akkor, ha olyan megszentelt az a nyelv, ha olyan magas fejlettségű az a zene s oly ép és erős gerincű az a kultúra, mint aminő a finneké.« Korongi Lippich Elek úrnak e keserves fogalmazványával szemben meg kell állapítanom, hogy a cikk, melyből idézetét kivágtam – a Nyugat első számának tőlem származó Kelet népe cikke – éppen az ellen a szuverén gög ellen szólt, mely a kis népekről így gondolkozhatik, s lángoló hitvallás volt a kis nemzeteknek abbéli joga mellett, hogy nyelvükön, zenéjükön, kultúrájukon csügghjenek.”

Ignotus sodró lendületű szövegének őszinteségét, a „nyugatos” programban a nemzeti retorika használatának természetességét nemcsak a KELET NÉPE felépítése, belső, érzelem vezérelte logikája bizonyítja, hanem a kortársak hivatkozásai is. Fenyő máshol úgy emlékszik vissza, hogy a II. világháború számára üldöztetéssel teli hónapjaiban ez a szöveg adott erőt. Ignotus írásának lendülete, mondatfűzései, asszociációs rendszere, esztétikai értékéből fakadó ereje része a kimondatlanul meghirdetett programnak, amelyet a szám többi írása, a lap szerkezete is erősít.

Fenyő egy 1924-es, Ignotusról szóló írásában meghatott hangon ír a KELET NÉPÉ-ről, majd meglepő helyet talál neki: „*Falragaszokon kellene hirdetni, iskolában tanítani ezeket a sorokat*” – írja.²³ Mindez arról győzhet meg minket, hogy míg irodalmi program nem fogalmazódik meg a Nyugat első írásában, egy mindenki számára érthetőnek tűnő, mert egy sokak által elfogadott erkölcsi programot mégis tartalmaz Ignotus írása. Fenyő szerint eredeti helyétől merőben különböző, az esztétikai értéket nem elsőrendű szempontként értékelő szövegkörnyezetbe is kerülhet. Valójában sem Fenyő, sem Schöpflin nem értelmezik a szöveget, hanem felmutatják. Az első számról szóló írásaikban pontosan ugyanazt – a cikk befejező részét – idézik belőle. „*Kelet népe – s e perctől fogva nem idegen. Az idegen ám ne tudja, hogy mért csügg ez a maroknyi nép az életen. Az idegennek ám legyen igaza, hogy az emberiségnek kevés tőle a várnivalója, s legvadabb erőfeszítésének sincs több fogantja, mint hogy későn és tökéletlen még egyszer megcsinálja, amit egyebütt már el is felejtettek. A nyelve lehet, hogy csak neki szép, s költői lehet, hogy csak az ő szívéhez szólnak. Lehet, hogy csak helye van a világban, de nyomot nem hagy benne, s amin csügg, értéktelen, s amit*

akar, mértéktelen. Lehet, hogy maga magának sem igaz barátja; megrontóihoz hű, legjobb fiaihoz mostoha. Lehet, hogy amit érte tesznek, fitymálja, s maga is vak az iránt, ami kebeléből sarjad. Lehet állhatatlan, lehet jó sorban elkapott, bal szerencsébe ellankadó. Mindez lehet, de mindebből csak az következik, hogy legyen szeme a világban való helyzete iránt, legyen mértéke a maga kicsinysége, legyen számítása a maga ereje felől. Vigyázzon arra, hogy meg ne szólják, értesse meg, amit csak maga ért, s amit magának nem kíván, ne tegye felebarátjának. De ahhoz, hogy élni akar, csak neki magának van köze, mert köszönni életét is csak magának köszönheti. Amit teremt, legyen bár másodrendű, hacsak a legtöbb, amit tud, és megbecsüli, mert ő termette. Érjen el többet vagy kevesebbet: csak jussát tartsa mindenre és idegen ne legyen semmitől. A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart. Kelet népének is ez az útja, s ha járja: azon nap alatt jár, annak az emberiségnek felese, annak a történelemnek alakítója, mint a legnagyobb nemzetek. Kicsinységében tán nem szabad, hogy viszont lenézze, akik őt lenézik, és nagyon kell szeretnie, akik őt szeretik. A szeretetnek sok módja van, s egyet sem szabad fitymálnia; fia pedig mentül kevesebb van, annál több iránt kell türelmesnek lennie. Ez minden, amivel kelet népe a nyugatnak tartozik. Ennyit megér az, hogy mégis csak magának él, mikor részt vesz a világ életében, s hogy a helyet, melyen kívül a nagy világon más nincs számára, ez a nagyvilág mégis csak az önnön biztonsága őrálló helye gyanánt védje és bátyázza körül. A Csaba útja az égen írt utat honfoglaló kelet népének. S így van megírva, hogy égen és földön, tudásban, szépségben és munkában mindenütt honfoglaló legyen kelet népe.”

A Figyelőben jelent meg „a későbbi Nyugat programjának alighanem legfontosabb ideológiai előzménye, Ady kétrészes írása, az Ismeretlen Korvin-kódex margójára – írja Kenyeres Zoltán. – Ignotus nem tesz majd egyebet, mint újrafogalmazza ennek imperatívuszát a magyarság európai útjáról, s maga Ady is ennek gondolatait, a komp-ország kritikáját folytatja A magyar Pimodánban, amikor a [...] »fellelküségéről« ír”.²⁴ „A készülődő program irodalmi túlvezető pontjait Ady Endre fogalmazta meg 1905-ben a Figyelő számára az Ismeretlen Korvin-kódex margójára című írásában. [...] A tehetségek minden feltétel nélkül való felkarolása (Osvát eszméje), az irodalom függetlenségének védelme (Ambrus gondolata) és az európai tájékozódású nemzetszemlélet (Ady): erre a három gondolatra épült a Nyugat eszméje. Ignotus bevezető írása csak összefoglalta ezt.”²⁵ A MAGYAR PIMODAN – melynek bevezető része jelent meg az első számban VALLOMÁSOK ÉS TANULMÁNY alcímmel²⁶ – Ignotuséval rokonítható gondolatai ugyanakkor az írás éles kritikája miatt elüt Ignotus pátosztól sem idegen hangnemétől. A MAGYAR PIMODAN bevezetője felrajzolja az elbeszélő Tas Péter költő családfáját, amelynek lényege a romantikából eredeztethető, a magyar közérzetre vonatkoztatott mámorfilozófia: hogy minden „magyar valaki”, mindenki, aki „egy kicsit zseni és magyar” „a por színű magyar élettől” kényszerítve mámorban éli le az életét, s mámorban fogant a magyar irodalom is. Tas költőként és magyarként Csokonaitól eredezteti magát: „Csokonai Vitéz Mihály unokájának érzem és tudom magam: veszettül európaiatlan magyarnak, aki kacagtató fanatizmussal és komolysággal él-hal Európáért. Csokonaiiban, Csokonai egy-egy versében, babonásan megérezem azokat a szavakat, amelyek csak dőzsölés után patanthattak ki egy lázas és meggyötört idegrendszer porölymunkájából.” Ady vallomásában a magyar „fajta” helyét is meghatározza – akárcsak Ignotus, de vele ellentétben konfliktusokkal terhelten: „A magyar fajtában öntudatlanul és rettenetesen él egy átok sejtése, azé a kielégülhetetlenségé, mely a féllelked átka. Fél-lelkűek lehettünk mint szép és harcias barbárok is már, s nem ok nélkül, sőt jogos keserűséggel döngöttük a kultúrás Bizánc kapuját, s kellemetlenkedtünk a nyugati Európának. Mindaz, ami ezer éven át történt velünk s amit szeretnénk a sors-harag számlájára írni, amit szépítgetünk s martír-aureolával ékesítünk, a mi tökéletlenségünk bűne, következménye egyszerűen.”

Nehéz lenne nem sejteni tudatosságot abban, hogy Ignotus beköszöntő írását nem egy magyar szépirodalmi mű, hanem egy nyugati költőről szóló írás, Elek Artúr ARTURO GRAF című rövid tanulmánya követi. Elek novellistaként, kritikusként és egy nagyobb Poe-tanulmány szerzőjeként szerepelt a *Figyelőben*, korábban a *Magyar Géniuszban* is jelentek meg írásai, és a *Szerdának* is kritikusa volt, éppen Arturo Grafról is írt egy könyvismertetést.²⁷ Elek – Taine módszereit követve – felvázolja Graf pályáját, egészen a legfrissebb, 1908-as aforizmagyűjteményéig (akárcsak a *Nyugat*, ez is korábban jelenhetett meg a feltüntetett időpontnál).²⁸ Graf legfőbb vonásából, a pesszimizmusából – „*amely költészetének jellemét megadja*” – vezeti le egész pályáját, benne istenkérésével és a kései megtéréssel. Az írás költészet-, korszaktörténeti szempontjaira figyelve írja Kenyeres Zoltán, hogy a Torinóban élő Grafot „*Elek Artúr úgy mutatta be, mint a Nietzsche utáni korszak új erkölcsi hitkeresésének költőjét*”.²⁹ Ugyanakkor hasonlóan fontos és a lapszám kontextusában különösen szembeszökő a tanulmány bevezető gondolata: Graf „*meggazdagította kötetivel a modern olasz költést: s még is idegen a maga hazájában. [...] Arturo Graf költészete olyan idegen az olasz szívnek, mint aminő idegen hangzású a Graf név az olasz fülnek*”. Komorsága a német apa öröksége. Lényegét tekintve tehát Graf művészetének esztétikai értéke szempontjából problémátlanul, ugyanakkor hangsúlyosan vetődik fel a „*faj*” és a „*milió*” taine-i fogalmainak esetleges konfliktusa – s mindez a KELET NÉPÉ-vel a háttérben.

A szám másik, nyugat-európai irodalomról szóló írása egy rövid emlékezés az első Nobel-díjasra, Sully Prudhomme-ra. Szász Zoltán valószínűleg a francia költő halálára írta meg a rövid pályaképet. Elek Artúrhoz hasonlóan – a mindkettőjük által követett iskola³⁰ módszereit használva – építi fel szövegét: rövid bevezető után megnevezi a költő legfőbb vonását (ez „*a lelki kórok legszelídebbjére, a melanchóliára emlékeztet*”). Világossága, „*melankolikus alaptermészete*”, „*költészetének erősen intellektuális jellege*” emeli ki a „*körülötte tomboló beteges vagy szélhámoskodó szimbolista*” lírából. Míg Elek tanulmányának lehet ez a befejező mondata: „*Ez egyelőre az utolsó szavam róla*” – Szász, lezárt életműről szólva, véglegesen elhelyezi Prudhomme-ot az irodalomtörténetben. Az a tény – állítja –, hogy költészete könnyen utánozható, jelentőségéből semmit sem von le, „*Sully Prudhomme a szelíd, a nemes, az idealista, nagy költő volt.*”

Elek Artúr és Szász Zoltán fontos gondolatokat fogalmaz meg a modern irodalom jellegéről, kritikairási módszerük, problémafelvetéseik önmagukban érdekesebbek, mint kritikáik tárgya. A kiválasztott szerzők művei – ahogy ez nem sokkal később már nyilvánvaló volt – nem képviselnek komoly irodalmi értéket, a tévedés azonban csak áttételesen saját: valószínűleg a szemlélés hibájából ered.

A modern próza jellegét – a versével szemben – nemcsak bírálatok, hanem egy tanulmány igyekszik megragadni. A szám egyik legérdekesebb írása A MESE „ALKONYA” címen a modern európai elbeszélés cselekményértelmezéséről szól. Az irodalmi élet és intézményei soha inkább nem kedveztek a novellának: az újságoknak, folyóiratoknak köszönhetően a novella virágkorát éli Európában, és „*a tömegek ízlésének nevelésében [...] epochális szerepet vitt*”. Szini Gyula vitatkozik azzal a – szerinte a korban elterjedt – nézettel, hogy „*a modern elbeszélők elhanyagolják a mesét*”. Szini szerint ez csak a rossz elbeszélőkre igaz: az elbeszélés tárgya és módja olyan mértékben szétválaszthatatlan, hogy egy rosszul elbeszélte történet éppen a történetet semmisíti meg. A „*mesé*” nem „*meselalkotó elemekből*” összerakható „*minta*” – érvel Szini. A világ „*mesekészlete*” elfogyhat, de az „*impressziók*” művészi közvetítése, ezek változatai kimeríthetetlenek. S ugyan a „*Meghalt a mese!*” jalkiáltásával a mesét nem lehet megölni, de a novellát igen. A művész el-

hallgathat. Valóság, élmény, ezek művészi elbeszélése és a közönség közti érzékeny kapcsolatrendszer, a novella veszélyeztettségét egy szép parabolával példázza: a mesemondó addig mesélte csodás történeteit szilfidekről és szirénekről, míg egyszer valóban megpillantotta őket – ettől fogva nem mesélt. A parabola állítólag Wilde-től származik, de Gide jegyezte fel. Oscar Wilde-ot Szini máshol is szívesen idézi, és a művészet, a „mese” helyzetének vizsgálatában az ő gondolatai befolyásolták. A művészet életalkotó mivolta s a művész efféle törekvése talán veszélybe kerül, s – ahogy egy Wilde-aforizmában fogalmazódik meg – „*az élet kerekedik fölül, és a művészetet a vadonba kergeti. Ez az igazi dekadencia, ebben szenvedünk ma*”.³¹

Nem idegen Szini írásának szellemétől az első számban közölt két novella. Jób Dániel – aki az előző évtől a Vígszínház rendezője, hogy majd inkább a színháztörténetbe, mint az irodalomtörténetbe írja be magát – már a *Magyar Géniusznak*, a *Figyelőnek*, majd a *Szerdának* is szerzője: novellistája, esszéistája, kritikusa. A *Nyugat* első számának összeállítása és itt közölt novellája szempontjából nem érdektelen talán a *Figyelő*-ben megjelent ÉLET ÉS IRODALOM című esszéje. Ebben arról beszél, hogy a modern irodalom feladata a modern élet, a modern egyéniségek megragadása, az életre adott magyarázata. Az egyének és helyzetek egyedisége, megismételhetetlensége ugyanakkor nem mutatkozik meg az irodalomban. Valódi életünket az álmainkban éljük – állítja Jób –, ezért nincs szabályos élet, megtanulhatatlan, kiszámíthatatlan dolog élni. A modern irodalomnak – típusok megteremtése és ismétlése után – erről tudatnia kell. De „*az irodalom végtelenül szegény, és szótára nevetségesen kisebb az életénél*”. Jób a nyelv elégtelenségéről, az eszközök szegénységéről beszél. Pedig az álomszerű, „*kimeríthetetlen*” életet meg kell találni az irodalomban is, úgy, hogy az rávilágítson annak álomszerűségére, de közben felfedezze láthatatlan összefüggéseit is.

Jóbnak nem sokkal az esszéje után a *Figyelő*-ben közölt novelláján még kevésbé látszik az a szándék, hogy megfeleljen a kifejtett elveknek (igaz, az esszé a nyelvben várható változást száz évvel későbbre valószínűsíti): a HARAKIRI című novella³² szövege kevésbé sűrű, kevésbé balladisztikus, a nyelve is kevésbé szimbolikus, a cselekménye viszont összetettebb, mint a *Nyugat*-ban megjelent HAJNALI MADARAK-nak. Az esszében felvetett nyelvi kérdésekre inkább ez utóbbi novella ad választ. A HAJNALI MADARAK arról szól, hogy egy nyári éjszaka két fiatalember – egyikük az egyes szám első személyű elbeszélő – elkeseredetten keresi a „*mámort*”. Egy lebujsban hozzájuk csatlakozik egy harmadik férfi, aki kiviszi őket a városból: hajnali látogatásra két nővérhez. A „*lump*” férfit itt rossz hírrel együtt jól ismerték. Csapta a szelet a fiatalabb lánynak, már nem először. Az elbeszélő fiatalembernek pedig megtetszett az idősebbik, férjes – mint később kiderül –, állapotos lány. A vonzalom kölcsönös, a kertben a nő „*odaadta... mindent*”. A három férfi kora délelőtt továbbáll. Mintha semmi se történt volna. A történet hosszabban nemigen mondható el, a „*mese*”, ahogy Szini hívja, önmagában a legkevésbé érdekes. A pillanatnyi látványnak, érzékszervi benyomásoknak, érzeteknek leírására, ezek fő motívummá avatásához impresszionista képeket és sokszor szimbolikus szókapcsolatokat, mondatfűzést választ. A leírások lényegretörően szűkszavúak, sűrítettek, a párbeszéddek is valószínűtlenül tömörek – mindez csak erősíti az emlékeket felidéző elbeszélés nyomasztó hangulatát. Az elbeszélő az asszonynak tett rövid szerelmi vallomásában a saját életét is összefoglalja – megint csak minden történet nélkül. A cselekmény háttérbe szorulása megfelel Jób elképzeléseinek a modern novelláról: idézett esszéjének gondolatmenete szerint az élet nem is logikusan összefüggő történetekből áll. A HAJNALI MADARAK-ban sem a cselekmény felszínén található az össze-

függések, hanem a gesztusokban, az egymástól látszólag független külső körülményekben, az álom és a valóság egymásba játszó képeiben érhetőek tetten. Az elbeszélői módszerhez önreflexív módon is viszonyul a szöveg, mikor vallomásában a fiatalember sohasem látott apja örökségének – azaz determináltak – tartja „a keserű látások”-at, tehát a maga látomásos világtérképét.

Az év végén Fenyő Miksa méltatja hosszan a *Nyugatban* Jób IFJÚKOR címen megjelent első – és egyetlen – novelláskötetét.³³ Az íráson érződik Jób nyelvének, képeinek a hatása. „Mély szomorúságok vannak e könyvben, tökéletes álmok (esztéta-álmok) omlanak össze láthatatlan finom karcolásra, mámorok válnak vad keserűségek: a kijózanodások könyve.” Fenyő a kötet legjobb novellájának éppen a HAJNALI MADARAK-at tartja.

Bár helyenként érződik a novellában a kísérlet, a törekvés, hogy a képek sora tartsa össze a szöveget, az esszében említett „titkos rezdülések”-nek Jób igyekszik plasztikus nyelvi megfogalmazását adni, erős hangulatot teremt, és leszámol a novellában a cselekménymondás avíttóságával – ahogy ezt más-más utat járva, de együtt tartja szükségesnek Jób és Szini.

Az első szám másik novellája: Révész Béla: A VÖLGYBEN. Egy súlyos műtétet követően különböző tudatállapotokban szólal meg a novella egyes szám első személyű beszélője. Egy reális töredékekből összeálló látomással indul a képsorozat, csak később válik világossá, hogy egy frissen lábamputált beteg fekszik az ágyában halálvárás, lázas víziók, a jelen idejű történekből összerakott homályos képzelgések, az ezekből induló emlékezések közepette. Majd ez a jelen idő is elbizonytalanodik, és úgy tűnik, a műtét-láz már a múlté, a jelen a nyomorék állapot megszokottsága, illetve az attól való menekülés a víziókba. A valós külvilág a történeteken felülemelkedő, a fiáért rajongó anya.

Talán az sem érdektelen, és a szám összeállításának módszerességét jelzi, hogy Révész Béláról éppen Szini Gyula írt a *Figyelő*ben elismerő kritikát.³⁴ Szini szerint Révész novellái a naturalizmushoz közelítenek, ami mégis elválasztja tőle, hogy „nem a macrocosmos érdeklí, hanem a rejtett nuanceok, egy-egy ember hajszálnyira finom microcosmosa”. Leírásai szimbolikusak, de Szini szerint (is) szimbólumai néha túlzottak. Legfőbb vonásának a részvétet tartja, a nehéz körülmények között élő ember szenvedése kiváltotta együttérzést, bizonyos mértékű lelkifurdalást: „Neki csak téma az, ami másnak a kínok kínja.”³⁵

A Figyelő rovat első kritikájaként Szini Gyula novelláskötetét bírálja Fenyő Miksa.³⁶ Ezzel mintegy bezárul az a kör, amelyet az induló *Nyugat* a novelláról rajzol. Első kötete alapján Szini Fenyő „a három legkitűnőbb magyar novellista” közé sorolja (nem árulva el, hogy ki a másik kettő). Novellái legfőbb jellegzetességének a „szépségkultuszt” tartja, a valóság megszépítését, „lelkessé” tételét. A lélek eseményei nagyszabásúak, azt követik a külső világ történései. Fenyő kritikájában szinte átveszi Szini novelláinak nyelvét, tárgyától semmiféle távolságot nem tartva, alig jellemzi a kötetet, inkább bőszesen idéz belőle. Két hosszabb idézet és a kritika bevezető megállapításai – természetesen kimondatlanul – olyan modern novellistát mutatnak, amelyet Szini írt le A MESE ALKONYÁ-ban. A kötet „legtökéletesebb” darabjából, A BÁBSÜTŐ-ből vett hosszú idézet pedig Oscar Wilde meséinek a hatását mutatja.

A verseszmény tekintetében mennyiségileg kevesebb, de lényegében nem kevésbé teljes képet ad az első szám. Három, egymástól meglehetősen különböző költőtől jelenik meg egy-egy vers. Közlésük sorrendjében Adytól, Kemény Simontól, Ignostustól. A későbbi lapszámok és főként a mai „nyugatos” verskánon ismeretében Ignostus és Kemény szerepeltetése keveset mutat a későbbi *Nyugat*ból. A *Magyar Génuszban* és a

Figyelőben novellákkal és versekkel jelentkező Kemény Simont nem szoktuk a nagy nyugatosok között emlegetni, bár 1911-ig viszonylag sok verssel szerepelt a *Nyugat*-ban, és 1909-ben a *Nyugat* kiadásában jelent meg LAMENTÁCIÓK című kötete is. Néha Adyt is idéző képeit, késő impresszionista hangját ugyanakkor – nem teljesen méltányosan – lapja már a tízes évek végén elfelejtette. Ignotus – akiben már 1907-ben sem a költőt látták elsősorban – ugyan költőként indult, de a *Nyugat*-ban nem sok verset publikált. (Eredetileg 1909-re tervezett egy verseskötetet, amelyet a *Nyugat* saját kiadványaként meg is hirdetett, de végül nem jelent meg; csak 1918-ban adott ki egy versválogatást.)

Ady és Kemény verse az első számban megdöbbentő módon – és valószínűleg a véletlennek köszönhetően – mintegy felel egymásnak. (Hogy éppen egymás mellé kerültek, az talán már nem a véletlen műve.) A SIONHEGY ALATT ÉS AZ ÉLŐ HARANG egyes motívumainak hasonlósága a kétféle versnyelv különbségeire irányítja a figyelmet. Ady és Kemény verse egyaránt víziók, szóhasználatuk, a víziók tárgya sem áll távol egymástól, de míg Ady verse Isten-vízióként indul, istenkeresésnek, amely észrevétlenül csúszik át halálvízióba, addig Kemény verse egyértelműen a lélekharang hangjaira épülő látomás. Ez a látomás jól követhető a hangok egyszerű megszemélyesítése és azok plasztikusan ábrázolt cselekedetei miatt. Az impresszionista képszerkesztés és a dekadens képek adják emellett a jellegzetességét ennek a versnek. Adynál nem egyetlen víziót követünk végig, a víziók attól irreálisabbak Kemény képeinél, hogy kibontásuk helyett újabb víziók következnek, s ezeket a képeket semmiféle logikai sorba nem lehet állítani.

Adynál az „Úr”-nak „Egy nagy harang volt a kabátja”. A „monoton harangzúgás” végig hallatszik a versben³⁷ – Kemény versének a címét látva (AZ ÉLŐ HARANG) ez a kép és ez a hang még él az olvasóban. Kemény harangja másképp szól: „Egy félrevert harangból szállnak / Dülledt szemű, fuldokló hangok: / Csontkézével, egy sáros szívvel / A halál kongat egy harangot.” A lélekharangból a hangok elszabadulnak, mindent elárasztanak – ezzel el is némulnak. De hiába nem hallani őket, a félelmet, a halál érzetét elterjesztik. Az utolsó szakasz kilép a megszemélyesített hangok által elkövetett tettek sorából, hogy visszatérjen a haranghoz: „És a halál némán harangoz. / Dús rózsalánc lóg csontnyakába, / Sárga, vak, illattalan rózsák, / Egy sem piros; mind sárga-sárga.”

Ignotus Adytól és Keménytől is elütő hangja a késő romantikában fogant, a dalhoz – főként talán Heinéhez – közel álló verset képviseli. Érzékiség, botrányosan merész szituáció („Tudd meg leány: szeretőm volt anyád” – és a lány is mindjárt azzá lesz), emellett valami szomorúság jellemzi a verset. Vívódó hangjába egy kis játékoság és – a helyszín miatt természetesnek ható – népies árnyalat is keveredik.

A Figyelő rovat két cikket szentel a magyar lírának: két kritikát az üdvözlendő és az elutasítandó versről. Az előbbi Kosztolányié, akinek első kötetét Fröhlichné Kaffka Margit recenzálja.³⁸ Kosztolányi kötetéről korábban Ady írt egy nevezetes – mert Kosztolányinak Adyval szembeni, sohasem múló sértettségének táptalajául szolgáló – kritikát.³⁹ Ugyan Ady azzal zárja írását, hogy Kosztolányi „költőnek legkülönb az újonnan jelentkezettek között”, és írása hemzseg a dicsérő állításoktól, de minden dicséretre árnyéként vetül, hogy „irodalmi író”-nak tartja Kosztolányit, akinek tökéletes remekei távol esnek az élettől. Kaffka Margit Adynak semmiben sem ellentmondva, de az éleket tompítva írja meg az Adyéhoz képest rövid, kevésbé összefogott, de elismerő, lelkes kritikáját.⁴⁰ Például míg Ady azt írja, hogy Kosztolányi „olyan költő, akire egyenesen az irodalomnak van szüksége”, Kaffka így fogalmaz: „Kellott nekünk ez a poéta.” Egy érzékeny, de-

kadens költőt mutat be, aki tárgyául a „mai életet” választja – az újat, a mait Ady is látta benne, de az életet hiányolta. Kosztolányi ír a városról, de mellette a gyerekkorról, a szerelmek „idegviharáról” is. Verseinek „hangritmusa” hasonló Kiss József verseihez, de változatos formái teszik egyénivé, modernné („olasz és klasszikus alakok olvadtak össze valami parfümös sajátzerűségben a legvibrálóbb, legmaibb lélek hangulatával”), bár a Kosztolányi-versek nagyszerűségének kulcsát nem azok zenéjében látja. Verseinek „ma még analizálhatatlan egysége” Kaffka Margitban felébreszti a magyar romantikus hagyományt csakúgy, mint a „biedermeyer-érzést” vagy a „legmodernebb látást”. Lelkes kritikájában Kaffka egyetlen komoly kifogása, hogy a költő nem volt elég szigorú a válogatáskor, harminc verset „el kellett volna hagyni”.

A NÉGY FAL KÖZÖTT kritikáját megelőzi Gellért Oszkár lesújtó írása Szabolcska Mihály új kötetéről.⁴¹ Leszámítva azt, hogy már-már pamfletszerű írással van dolgunk (ehhez a hangnemhez elég csak néhány jól megválasztott versidézetet beszúrni a szövegbe), érdemes megfigyelni, hogy Szabolcska verseinek milyen vonásaira irányul a kritika éle, mik azok a kérdések, amelyek megválaszolásával megalapozottnak látja a kritikus a bírálatát. Hasonló kérdéseket vet fel, mint Kaffka, de míg utóbbinál végül impresszionista bírálat születik meg ebből, mert a pályatárs fogalmilag még nem tudja megragadni a „modern” líra jellegzetességeit, nem tudja pontosan körülírni Kosztolányi lírájának lényegét – Szabolcskával egyszerűbb a helyzet: a kritikából egyértelműen látható, hogy mi az, ami nem fér bele abba az eszménybe, amit az új lap képviselni szeretne. A lehető legteljesebben elhatárolódik a kritika a formailag vallomásoknak tűnő üres frázisoktól, a szűk (erdő, mező, haza, falu, „áldott hitves és aranyos gyerekek”) tematikával élő, azt is árnyalatlanul leíró és verstanilag is sokszor hibás költészetétől.

A „fitalokat”, a modern irodalmat ért egyik legfőbb – később is sokat hangoztatott – vád, hogy nem „folytatják a sort”, nem követik a magyar irodalom Arannyal, Petőfivel, Vörösmartyval fémjelzett hagyományát.⁴² Fenyő Miksa, aki a későbbiekben harcos védelmezője lesz lapjának, az első számban a támadás finoman szarkasztikus hangját üti meg. Úgy tesz, mintha egy eddig ismeretlen Arany-levelet közölne – valójában rendkívüli stílusbravúrral ír egyet Arany nevében Gyulai Pálnak.⁴³ A levélben maliciózan dohogva beszámol Ferenczi Zoltán PETŐFI ÉS A SZOCIALIZMUS címmel megtartott akadémiai székfoglalójáról. Az Arany nevében írt bírálat a Petőfiről szóló nevétségesen rossznak tartott beszédről fricska az Akadémiának, emellett fontos állítás az új folyóiratról: Petőfi, Arany, Gyulai otthonra és védelemre talál a Nyugatonál.

Az első szám fontos jellemzőjének látszik, hogy nagy teret ad a képzőművészet jelenségeinek vizsgálatára, bemutatására.

Az első szám tíz Figyelő-cikke közül három foglalkozik képzőművészettel, emellett a szám negyedik írásként szintén egy képzőművészeti tárgyú írás, a TÁRLATOK ÉS KÉPRAKTÁRAK című tanulmány áll. A szám – ahogy az első két évben minden Nyugat-szám – összes képzőművészeti írásának szerzője Lengyel Géza. Lengyel Ady nagyváradi köréhez tartozott,⁴⁴ majd Adyhoz hasonlóan, 1906-ban a *Budapesti Napló* munkatársa, de novellái és képzőművészeti tárgyú cikkei más lapokban – így a *Vásárnapi Újságban*, az *Új Időkben* és a *Huszedik Században* – is megjelennek. Lengyel szemléletéből adódóan a Nyugaton a képzőművészet nem csupán társművészetként jelenik meg: erőteljes, közvetlen kapcsolatban áll a mindennapokkal. A műalkotás és a befogadó fizikai viszonya más a képzőművészet és más az irodalom esetében, ezért Lengyel Géza írásai másképpen közelítenek tárgyukhoz, mint a szépirodalmi kritikák, tanulmányok. Utóbbiaknál is megfigyelhető, de Lengyel írásait még inkább jellemzi, hogy szerzőjük

nemcsak a műtárgyakat, hanem azok nézőit is figyeli. A TÁRLATOK ÉS KÉPRAKTÁRAK-ban⁴⁵ – mint a címe is sugallja – fontosnak tartja a bemutatás módját: a környezet, a kiállítási helyiség törődjön „a nézők idegeivel”. A „szemen keresztül szürcsölt mámor”-nak helyet adó épület egészének, a kaputól a kiállítótermekig sugallnia kell a maga feladatát, amely nem merülhet ki a műtárgyak megmutatásában, hiszen azok „*artistikus feltalálása*”-ra, a látogatóknak meleg, a befogadáshoz kedvező környezet megteremtésére hivatott. Lengyel szerint a korabeli körülmények között Budapesten egyedül a Nemzeti Szalon épülete alkalmas erre – ellentétben a Múcsarnokkal, amely „*az impressziója nyomán, amit az idegennek ad, lehetne törvényszéki palota vagy gabona-közraktár*”. Az épületnek megfelelően „*fáradt*”-nak, „*hihetetlenül silány*”-nak tartja Lengyel a Múcsarnok szokásos téli tárlatát a kiállításról részletesen beszámoló kritikájában.⁴⁶ Az Iparművészeti Múzeum nem érdektelen amatőrkiállításának legfőbb hátrányát abban látja, hogy a kiállítók nem válogattak, nem rendezték el az anyagot, nem választották el a műalkotásokat a nagy munkával elkészített tárgytól. „*A kiállítást természetesen éppen roppant gazdagsága nyomja.*”⁴⁷

A környezettől leginkább meghatározott, azt a legközvetlenebbül befolyásoló művészeti ág a színház, illetve az azt szolgáló drámairodalom. Egy Figyelő-cikk nagy igényvel igyekszik a kortárs magyar színház és dráma problémáját felvázolni a Vígyszínház ürügyén.⁴⁸ Bródy Miksa hevesen támadja a Vígyszínházat annak a pénzt az ízlés elé helyező irányítása és a kritika fölötti uralma miatt. Gyenge külföldi darabokat játszik a színház, s mivel a magyar drámatörténet nem állítható párhuzamba a nagy európai irodalmakkal, a kortárs színházat meghatározó francia drámákkal, az „*importálttal egyenrangút nem voltunk képesek produkálni*”. A Vígyszínház meg éppenséggel az irodalmi fejlődés ellen dolgozik. A közönségre és az üzletre hivatkozva, rossz francia darabok bemutatásával, a magyar szerzőket is silány drámai szövegek létrehozására ösztönzi. „*Ha a Vígyszínház azt tette volna, amit annak idején, évekkel ezelőtt vártunk tőle, akkor ő hozta volna rendbe azt, amit a Nemzeti Színház minden jó intenciója dacára a rossz vezetés és még rosszabb rendszer következtében teljesen elrontott. Utat vájni egy erős, modern magyar drámairodalomnak. Amint láttuk, ezt nem tette meg a Vígyszínház.*” Bródy Miksa szerint az élet, a közönség, az üzlet is meg fogja követelni a modern, jó színházat: „*Meg vagyok róla győződve, hogy jönni fognak még: Hauptmann, Strindberg, Ibsen, Schnitzler, Wedekind, Hoffmannsthal, Björnson s a többi ismeretlen tudósok, akiket majdan a Vígyszínház fog felfedezni nekünk. Ezek talán még eredeti magyar kultúrát és drámairodalmat is beleszuggérálnak ambícióinkba.*” (A gondolat nem áll távol Ignotus írásától, azzal a különbséggel, hogy Ignotus a KELET NÉPÉ-ben nem értékelte nagyra a darabválasztást, nem tartotta fontosnak, hogy egy finn darab mellett Ibsennel léptek fel a Magyar Színházban.)

Ignotus a Figyelőben – köszöntő írásának álkritikája után – egy valódi színikritikát ír.⁴⁹ Egy „*színházi élmény*”-ről számol be, amely elsősorban azért volt élmény, mert jó a színdarab, „*gyönyörű darab*”. Bródy Sándortól A DADÁ-t mutatta be másodszor a Magyar Színház. Az 1903-as bemutató után megbukott a darab, majd Bródy új, megnyugtató befejezést írt a korábbi tragikus vég helyett, s ezúttal sikerrel játszották. Ignotus bírálata az impresszionista kritika jellegzetes ignotusi fajtája. Szerinte például a siker vagy a bukás nem a befejezésen múlott, nem is az előadáson, hanem azon, hogy a közönség annak idején nem fedezte fel a darabban „*az igazi értéket*”, tehát a közönség nem felelt meg a darab követelményeinek – nem pedig fordítva. Ignotus az első bemutató után megérezte, de még nem tudta, hogy értékes darabot látott. Ignotus liberális művészeti programadó hangja is kihallatszik: „*Micsoda kemény legény – és egész legény és egész dolgokat tud csinálni! Hogy hogyan? Az az ő dolga; megcsinálja, megvan.*”⁵⁰

A Figyelő rovatban zenéről is esik szó: Csáth Géza beszélgetés formájában számol be egy Opera-előadásról.⁵¹ Pontosabban, a TRISTAN előadása kapcsán Wagner hatásáról zeneésre, művelt hangverseny-látogatóra és a laikus közönségre. A beszélgetőtársak vitatkoznak azon, hogy Wagner a zeneirodalmat újítja-e meg, vagy csak a nem zeneértő közönség igényeit akarja kielégíteni, utóbbiból következően elsöpri majd egy zenei reneszánsz. Akár így, akár úgy értékelik, a hatása alól nem tudnak kikerülni, a következő Wagner-előadáson mindketten ott lesznek.

Az irodalomtól, művészetektől legtávolabb eső írás a Figyelő rovat előtti utolsó cikk. A MODERN BANKÜZLETRŐL⁵² semmiféle összefüggésben sincs velük, annál inkább a „modern” élettel, amellyel – mint láttuk – a Nyugat művészeti kritikája közvetlenül köti össze a művészetet. A művészetek körül ott vannak a mindennapok másféle kérdései. Egy közgazdasági ismeretterjesztő cikkel van dolgunk, amely a bank kialakulásáról, annak szükségességéről beszél, arról, hogy évszázadok óta valójában mi is a bank feladata, mivel foglalkozik a bankár. Szerzője, Greiner Jenő, rendkívül széles látókörű újságíró, aki főként közgazdasági tárgyú cikkeket írt különböző lapokba (a Nyugatba csak ezt az egyet), de „sokoldalúsága energiájának csak egy részét hagyta meg kenyéradó mestersege, a napi közgazdaság javára; többre becsülte egy jó költő könyvét a legszenzációsabb bankigazgatói kijelentésnél vagy alaptőke-emelésnél”.⁵³ Évekkel később a Nyugat időnként közöl közgazdasági tárgyú írásokat, bár ezek többnyire a közgazdaság aktuális részkérdéseit tárgyalják. Greiner Jenő itt nem napi eseményekkel foglalkozik, hanem szemléletet ad: a modern élet nélkülözhetetlen része a bank, de ugyanúgy nélkülözhetetlen a róla való tudás, működésének megértése. Az élet szerves része, változása ezért éppolyan kiszámíthatatlan, mint az élet bármely tartozékáé, köztük a művészeteké. Cikkének utolsó mondata akár az irodalomról is szólhatna: „Hogy ez a válságos, forrongó korszak milyen új irányokat és formákat fog teremteni – ez a jövő titka.”

Az első Nyugat-szám megjelenésekor maguk a szerkesztők sem tudhatták, mit tartanak a kezükben. Valószínűleg abban sem lehettek biztosak, hogy „a Figyelő új folyama” nincs ugyanolyan bukásra ítélve, mint a régi folyamok. A Figyelőhöz képest első látásra – és első alkalommal – talán nem látszott a forradalmi változás, de érezhető volt újdonsága, frissessége, utólag az első számban is felfedezhető néhány olyan vonás, amely később is a Nyugat jellegzetességei közé tartozott. Sokféle hang szólal meg már az induláskor, de ezek nem egymástól függetlenül hallatszanak: a szövegek nem véletlenszerű kapcsolatban állnak egymással – folyóirat születik. Bizonyára sok mindennek köszönhető ez: az odaadó és tapasztalt szerkesztő munkájának, a szövegek kiválasztásának, elhelyezésének, a naprakész irodalmi tájékozottságnak, a modern irodalom azonos irányba mutató, de eltérő gyökerű kérdésfeltevéseinek. Juhász Gyula idézett tudósításában úgy látja, hogy az induló Nyugatban a bírálat erősebb, mint a szépirodalom. Ugyanakkor az első szám szépirodalmi írásai, tanulmányai, kritikái, a fordítások hiánya nyilvánvalóan mutatják: a lapot annak tudatában hívták életre, hogy az előkészületek, a kritika sürgetései után megszületett a modern magyar irodalom, s a köréje helyezett európai művészeti törekvések és a kulturális élet bemutatásával együtt a szigorú válogatás után is rendszeresen meg fog tudni tölteni egy kéthetenként megjelenő folyóiratot.

Ha utólag hiányoljuk azokat a neveket, akik „a Nyugat első nemzedéke” gyűjtőnéven vonultak be az irodalomtörténetbe, az első szám után nem kell sokáig várnunk. Kinek-kinek ismert a személyes története, hogy miképpen került kapcsolatba a Nyugattal. A lap – elsősorban Osvát – és szerzői keresték egymást, gyorsan, egy-másfél év alatt össze is találkoztak. A lendület pedig az első számon is látszik.

Jegyzetek

1. *Pesti Hírlap*, 1907. dec. 24. 7. A tudósításra Kenyeres Zoltán EGY KORSZAK GENEZISÉRŐL című tanulmánya hívja fel a figyelmet. (In: uő: KOROK, PÁLYÁK, MŰVEK. Akadémiai Kiadó, 2004. 9.)
2. Nem elképzelhetetlen, természetesen, hogy a lap a tudósítással egy időben jelent meg.
3. Schöpflin Aladár: ADY ENDRE. Polis, Kolozsvár, 1945. 91.
4. In: Juhász Gyula ÖSSZES MŰVEI, 5. kötet. Szerk. Péter László. Akadémiai, 1968. 600.
5. „– Ki ez az Osvát Ernő? – kérdezte ugyanez az íróska egy minden lében tájékozott ismerősétől.
– Nem hallottál még róla? – ámuldozott az illető.
Hogy ő szerkesztette már eddig is ezt meg azt, hogy rettenetesen szigorú ember, aki éppen most adta vissza Ignotusnak, az új folyóirat szerkesztőjének e folyóiratot megindító első cikkét, mondván neki, hogy: – Barátom, ez a cikk rossz, írj egy másikat.” (Füst Milán: A NYUGAT SZÜLETÉSE. In: EMLÉKEZÉSEK ÉS TANULMÁNYOK. Magvető, 1967; az írás 1957-es.)
6. Ignotus: A NYUGAT ÚTJA. Bp., 1930. 7.
7. Schöpflin Aladár: A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE A XX. SZÁZADBAN. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937. 114.
8. Fenyő úgy emlékszik, hogy Cholnoky Viktor NEOMONGOLIZMUS című írása is az 1. számban jelent meg.
9. [Fenyő Miksa:] FELJEGYZÉSEK ÉS LEVELEK A NYUGATRÓL. Szerk. Vezér Erzsébet. Akadémiai, 1975. 106–108.
10. Szkárosi Endre, Csáth Gézára hivatkozva, felhívja a figyelmet, hogy 1907-ben felfedezhető egy „kultúrtörténeti fordulat”: „...minden megtörtént, amitől Magyarországot – mint egy kis beteg gyereket a levegőtől – gondosan őrizték” – idézi Csáthtól (Szkárosi Endre: A FEKETE ZONGORA. EGY FÉLBEMARADT ÍZLÉSFORDULAT ÁRA. Magyar Napló, 1992. augusztus 21. 27–30.).
11. Juhász Gyula: NYUGAT FELÉ. In: ÖSSZES MŰVEI, 5. kötet. Szerk. Péter László. Akadémiai, 1968. 132–135.
12. Farkas Lujza: A NYUGAT ÉS A SZÁZADELEJI IRODALOMFORDULÓ. Bp., 1935. 22.
13. Móricz Miklós: MÓRICZ ZSIGMOND ÉRKEZÉSE. Szépirodalmi, 1966. 127.
14. Reichard Piroska: OSVÁT ERNŐ JEGYZETEI. Nyugat, 1933. nov. 1. 381–399.
15. Lackó Mihály: SZÉCHENYI ÉS KOSSUTH VITÁJA. Kossuth, 1977. 36.
16. Uo. 200.
17. Az év. A FIATAL GÁRDA. *Budapesti Hírlap*. 1908. jan. 1. 4.
18. Angyalosi Gergely: IGNOTUS AVAGY A KRITIKAI IMPRESSZIONIZMUS. In: KRITIKUS HATÁRMEZSGYÉN. Csokonai, 1999. 92.
19. *Vásárnapi Újság*, 1907. dec. 1. 966.
20. (d.–): FINN SZÍNÉSZEK. *Új Idők*, 1907. dec. 8. 571–572.
21. Ignotus: MIRE KAPHATÓ A MAGYAR? *Nyugat*, 1908. márc. 1. 289.
22. Ez tevékenységéből a későbbiekben egyértelműen ki is derül. Vö. pl. Illés Sándor: AZ INDULÓ NYUGAT ÉS A SZECESSZÓ. In: A NYUGAT-JELENSÉG. Szerk. Szabó B. István. Anonymus, 1998. 24.
23. Fenyő Miksa: IGNOTUS. *Nyugat*, 1924. dec. 2.
24. Kenyeres Zoltán: EGY KORSZAK GENEZISÉRŐL. In: uő: KOROK, PÁLYÁK, MŰVEK, 11.
25. Kenyeres Zoltán: A NYUGAT PERIÓDUSAI. Uo. 60.
26. A MAGYAR PIMODAN négy részben jelent meg az egymást követő *Nyugat*-számokban. Az első szám megjelenésekor Ady nyilvánvalóan még nem volt kész a többi résszel („Három cikk lesz belőle vagy csak még egy, öt, hat, vagy amennyi lehet, nem tudom megígérni” – írja az első közlemény utolsó bekezdésében). A kötetbeli megjelenéskor ezért néhány helyen megváltoztatta a szöveget.
27. ARTURO GRAF: PER UNA FEDE. *Szerda*, 1906. 193–195.
28. ECCE HOMO, AFORISMI E PARABOLI [1908].
29. Kenyeres Zoltán: EGY KORSZAK GENEZISÉRŐL. In: uő: KOROK, PÁLYÁK, MŰVEK, 9.
30. A *Nyugat* 2–4. számában Hatvany ír egy háromrészes tanulmányt Taine-ről (H. TAINE LEVELEI), amelyet így kezd: „Midőn a természet be akarta mutatni, hogy mit tudnak mélyen járó gondolkodás, módszeresség és önfegyelmzés... lőn Hippolyte Taine. Rajta tanulta meg a csodálkozó emberiség, hogy logika, sistema és energia s egyéb barbár nevű barbárságok segítségével nemcsak tanítani és tanulni, gondolkodni, érteni és kutatni lehet, de finom és mély költői megértés, megérvés és feltüntetetés felé is rajtok keresztül vezet az út.”
31. Oscar Wilde: MŰVÉSZET ÉS SZÉPSÉG. In: ÖSSZES MŰVEI, 3. kötet. Szukits, 2002. 329.

32. *Figyelő*, 1905. 297–305.
33. Fenyő Miksa: JÓB DÁNIEL. 1908. dec. 1. 403–406.
34. Szini Gyula: RÉVÉSZ BÉLA: UJ NOVELLÁK. *Figyelő*, 1905. 73–74.
35. Révész Béla 1910-es kötetének címadó novellája lett A VÖLGYBEN.
36. Fenyő Miksa: TRILIBI ÉS EGYÉB TÖRTÉNETEK. 1908. jan. 1. 43–44.
37. Vö. Király István: ADY ENDRE II. Magvető, 1970. 401.
38. Fröhlichné Kaffka Margit: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NÉGY FAL KÖZÖTT. 1908. jan. 1. 45–47.
39. *Budapesti Napló*, 1907. június 1. (Ady Endre ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI. S. a. r. Vezér Erzsébet, VIII. 225–228.)
40. A két kritika közötti lehetséges kapcsolatra Réz Pál hívta fel a figyelmemet.
41. Gellért Oszkár: SZABOLCSKA MIHÁLY: „A MAGAM ÖSVÉNYÉN”. 1908. jan. 1. 45.
42. AZ ÉV. A FIATAL GÁRDA. *Budapesti Hírlap*, 1908. jan. 1. 4.
43. ARANY JÁNOS EGY KIADATLAN LEVELE. Közli: Fenyő Miksa, 1908. jan. 1. 47–48.
44. Írt is a fiatal Adyról egy könyvet: ADY A MŰHELYBEN. Szépirodalmi, 1957.
45. 1908. jan. 1. 16–19.
46. TÉLI KIÁLLÍTÁS A MŰCSARNOKBAN. 1908. jan. 1. 49–51.
47. AMATŐRÖK. 1908. jan. 1. 48–49.
48. Bródy Miksa: A VÍGSZÍNHÁZ. 1908. jan. 1. 51–52.
49. A DADA. 1908. január 1. 52–54.
50. Vö. pl. „A művészetnek semmi egyéb törvénye nincs, csak ez az egy. Tudd magadat kifejezni! Magadat és kifejezni...”, „...semmi egyéb jogom nincs, mint megkövetelnem a művésztől, hogy tudja is megcsinálni, amit meg akar csinálni, és sikerüljön neki az, amit szeretne. Ha sikerült: minden eszközében igaza volt”, „...meg tudja csinálni, tehát igaza van és joga van hozzá”. (A FEKETE ZONGORA. *Nyugat*, 1908. febr. 1. 139–146.)
51. ÉJSZAKAI ESZTETIZÁLÁS. 1908. jan. 1. 54–55.
52. 1908. jan. 1. 39–42.
53. Erdősi Dezső: NÉHÁNY SZÓ GREINER JENŐRŐL. *Nyugat*, 1917. dec. 16.; vö. még: Fráter Zoltán: SZECESSZIÓS EMBEREK. *Budapesti Negyed*, 34. 2001/4.

Schein Gábor

AZ IRODALMI MODERNIZÁCIÓ PILLANATFELVÉTELE A NYUGAT MEGINDULÁSAKOR*

1907 decemberében és a következő év januárjában, a *Nyugat* indulásával gyakorlatilag egy időben ünnepelte a magyar irodalom Kiss József negyvenéves költői jubileumát. Az ünnepelt 1868-ban, az egyenjogúsított zsidóság Országos Kongresszusára gyülekező küldöttek egyikének, Ehrlich Mózes Heves–Szolnok megye kongresszusi képviselőjének támogatásával adta ki alacsony példányszámban a mindössze kilenc verset tartalmazó ZSIDÓ DALOK című kötetét. Kiss József az előző év decemberében, éppen azokban a napokban költözött először¹ Pestre, amikor a képviselőház gróf Andrássy Gyula betérjesztése nyomán az emancipációs törvényt tárgyalta. Minden becsvágya ellenére ekkoriban aligha remélhette, hogy egy másik korszak fiataljai még mindig méltányolni fogják költészetét. Mert az ünnepelés nem *A Hétt* szerkesztőjének járt ki, jöllehet, ha

* A tanulmány egy Kiss Józsefről szóló tervezett hosszabb munka része.